

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 07.10.2025

Kabul Tarihi: 28.11.2025

Yayın Tarihi: 21.12.2025

Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi, 2025, 5(2): 236-266

Research Article

Received Date: 07.10.2025

Accepted Date: 28.11.2025

Published Date: 21.12.2025

DOI Number: 10.59902/yazit.1813749

KÜLTÖBE YAZITI: ERKEN OĞUZLARDA YAZI KULLANIMINA İLİŞKİN YENİ BİR BULUNTU

Kültöbe Inscription: A New Find Regarding the Usage of Writing among the Early Oghuz

Hayrettin İhsan ERKOÇ*

Alparslan KAVAKLI*

ÖZ

Bu makalenin yazarları, 6 Ağustos 2025 tarihinde Kazakistan'ın Türkistan İli Sawran İlçesi Orañğay Köyü'ndeki Muhtar Äwesov Ortaokulu'nda bulunan bir müzede Türk Yazılı bir yazıt tespit etmişlerdir. Köyün içindeki Oğuz yerleşimi Kültöbe'de kaçak bir kazı sonucu bulunup müzeye teslim edilen ve daha önce hakkında herhangi bir bilimsel yayın yapılmayan bu yazıt tek bir satırdan oluşmaktadır, bir kireçtaşı üzerine yazılmıştır ve altında büyük olasılıkla boy damgası veya akarsu simgesi olan bir işaret barındırmaktadır. Yazıtın oldukça kısa olması ve bazı harflerin oldukça farklı varyantlarda yazılmış olması metnin çözümünü zorlaştırmaktadır, ancak bu makalede iki farklı okuma önerisi sunulmuştur. Damga veya işaret de çözülmesi gereken meseleler barındırmakla birlikte Oğuz boy damgalarıyla bağlantılı gibi görünmektedir. Kültöbe Yazıtı'nın yakınlarda Türk Yazılı başka yazıtların daha önce bulunmuş olması, tarihî kaynaklara ve arkeolojik buluntulara göre bölgede Oğuzların yaşamış olmaları, yazıtın erken Oğuzlara ait olduğuna ve 9.-10. yüzyıllara tarihlendirilebileceğine işaret etmektedir. Türkistan çevresinde bulunan yazıtlar aynı zamanda Oğuzcanın Arap Yazısı'yla yazılmaya başlandığı 13. yüzyıldan önce de bir yazı dili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Kültöbe Yazıtı, Türk yazısı, Oğuzlar, Orañğay, Kültöbe, Türkistan, Kazakistan.

ABSTRACT

On August 6, 2025, the authors of this article detected an inscription written in the Turkic Script at a museum situated within the Muhtar Äwesov Middle School located in the Orañğay Village, Sawran District, Türkistan Region of Kazakhstan. This inscription was discovered as a result of an illegal excavation conducted at the Oghuz settlement Kültöbe situated within the village; with no previous scientific publication made on it, this inscription was comprised of a single line written on a limestone and contains a sign beneath, which is either a tribal *tamgha* or a symbol of a watercourse. The inscription being quite short and some of the letters being written with quite different variants make the inscription's decipherment difficult, but two different reading proposals have been presented in this article. The *tamgha* or sign contains problems that need to be solved, but it also seems to be connected with Oghuz tribal *tamghas*. The fact that other inscriptions with Turkic

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale-Türkiye. E-posta: h.ihsan.erkoc@comu.edu.tr. ORCID: 0000-0003-0797-6500.

* Lisans Öğrencisi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türkistan-Kazakistan. E-posta: alparslankavakli58@gmail.com. ORCID: 0009-0009-1870-5053.

Script have been previously discovered near the Kültöbe Inscription, as well as the Oghuz having lived in the region according to historical sources and archaeological finds point out that the inscription belonged to the early Oghuz and can be dated to the 9th-10th centuries. At the same time, inscriptions discovered around Türkistan demonstrate that Oghuz was a written language even before the 13th century, when it started to be written with the Arabic Script.

Keywords: Kültöbe Inscription, Turkic Script, Oghuz, Orañğay, Kültöbe, Türkistan, Kazakhstan.

Giriş

Oğuzlar Türk tarihindeki en önemli boy birliklerinden yani *bodun*'larından birisi olmuşlardır. Büyük Selçuklu Sultanlığı'nın kurulmasından itibaren olan Oğuz-Türkmen tarihi yazılı kaynaklarda çok iyi takip edilebiliyor olsa da 11. yüzyıl öncesi erken Oğuz tarihi hakkındaki bilgiler ne yazık ki oldukça sınırlıdır. Bu dönem Oğuz tarihi hakkındaki yazılı bilgiler daha ziyade Oğuzların başta Abbasiler ve Samaniler olmak üzere güneydeki Müslüman komşuları ile daha batıdaki Ruslar ve Bizanslıların yazdıklarından edinilmektedir. Elbette Oğuzların 14. yüzyıldan itibaren yazıya geçmeye başlayan efsaneleri ve hikâyeleri de erken dönem Oğuz tarihi hakkında kısıtlı hâlinde bilgiler içermektedir, ancak bunlar çağdaş kayıtlar değildir. Yazılı kaynakların oldukça kısıtlı olduğu erken Oğuz tarihi ve kültürü hakkında ise arkeolojik çalışmalar son derece kritik yeni veriler sağlamaktadır. Bilindiği üzere Oğuzların 9. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklarda ilk kez görünmeye başladıkları¹ ve *Oğuz Eli* veya *Oğuz Çölü* (*Oğuz Bozkırı*) olarak nitelendirilen bölge, bugünkü Kazakistan'ın batısında Seyhun Irmağı, Karaçuk Dağları (Karatay Kapatay), Aral Gölü ve Hazar Denizi'nin doğu kıyıları dolaylarındadır (Erkoç, 2020: 127; 2021: 724-736; 2023: 116-134). Bu bölgede yüzey araştırmaları ve kazılar biçiminde yürütülen arkeolojik çalışmalar ilk kez 19. yüzyılda Çarlık döneminde başlamış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devam etmiş, son yirmi yılda ise daha da hızlanmıştır (Çınar 2016: 196). Söz konusu çalışmalarda elde edilen bulgular, erken Oğuz tarihi ve kültürünün karanlıkta kalan taraflarının aydınlatılması konusunda büyük önem sahibidir.

¹ Oğuzların nereden ve ne zaman bu bölgeye göç ettikleri konusundaki bilgiler sınırlıdır ve günümüzde bile hâlâ tartışılmaktadır. Bu boy birliğinden söz eden ilk çağdaş kaynaklar, onları *el-Ğuziyye* olarak veren ve 9.-10. yüzyıllarda Arapça yazılan kaynaklardır; onlarda da Oğuzların Seyhun-Aral dolaylarına ne zaman geldiklerinden söz edilmez. Oğuz göçünden ilk söz eden kaynak ise, Horasan tarihiyle ilgili günümüze ulaşmamış bir eserden yararlanan ve bu esere dayanarak Oğuzların Abbasi halifesi el-Mehdi döneminde (775-785) Türklerin sınır bölgelerinin en uzak kısımlarından geldiklerini belirten İbnü'l-Esir'dir (İbn el-Esir). Fakat unutulmamalıdır ki *Oğuz* halk adı, bu çalışmada incelenen Seyhun Oğuzları boy birliğinden önce de diğer bazı boy birliklerinin adı olarak yazılı kaynaklarda geçmektedir (Erkoç 2020: 126-127, 2021: 720-721, 724, 2023: 111, 116-117).

Yazıtın Tarafımızca Tespit Edilmesi

Bu makalenin birinci yazarı, 5-12 Ağustos 2025 tarihleri arasında Kazakistan'ın Türkistan Түркістан ve Қазалы Қазалы şehirleri arasında bu makalenin ikinci yazarının rehberliğinde Oğuzların tarihî yurtlarında saha araştırmaları gerçekleştirmiştir. Bu gezinin amacı, tarihî kaynaklarda Oğuz şehirleri olarak geçen ve arkeolojik çalışmalarda Oğuzlara ait olduğu tespit edilen çeşitli yerleşimlerin ziyaret edilmesi, ayrıca yerel müzelerde Oğuzlardan kalma maddî kültür unsurlarının tespit edilmesidir. Birinci yazar, bu araştırmayı yapmadan önce hem yazılı kaynaklardaki bilgilerden hem de Dr. Serhan Çınar'ın yönlendirmesiyle Kazak akademisyenlerden bilgi almıştır. Bu akademisyenlerden birisi olan Ahmet Yesevi Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Bagdawlet (Bagdaulet) Saparbaevič Sızdikov Бағдаулет Сапарбаевич Сиздиқов, Türkistan şehri yakınlarındaki Orañğay Ораңғай² köyünde bulunan Oğuz yerleşimi Kültöbe Құлтөбе (Türkiye Türkçesiyle Kül Tepe)³ ve köydeki yerel müzeye gidilmesini önermiştir. Bunun üzerine her iki yazar, 6 Ağustos 2025 tarihinde Türkistan İli (Türkistan oblası Түркістан облысы) Sawran İlçesi (Sawran awdanı Сауран ауданы) Orañğay Köyü'ne (Orañğay awılı Ораңғай ауылы) gitmiştir; bu köy, Türkistan şehir merkezinin 15 kilometre kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yazarlar köye ulaştıklarında ilk başta Kültöbe yerleşiminin kalıntılarını barındıran höyükte (Ek 1)⁴ inceleme yapmışlar, ardından da höyüğün 400 metre güneydoğusunda bulunan Muhtar Äwesov Ortaokulu'nu (Muhtar Äwesov atındağı jalrı orta mektebi Мұхтар Әуезов атындағы жалпы орта мектебі; Ek 2) ziyaret etmişlerdir. Okul görevlilerinden alınan iznin ardından yazarlar, okulun tarih öğretmeni olan Aħmatjon Rasuloviç Aħmetov

² Sahada yapılan inceleme sonucunda köyün Kazakça adının yazımında tutarsızlık olduğu gözlemlenmiştir. Bu ad resmî belgelerin yanı sıra gayriresmî metinlerde hem *Orañğay* Ораңғай hem de *Oranğay* Оранғай biçiminde yazılmaktadır. Köyün adının Özbekçesi ve Rusçası ise *Urangay* Уранғай şeklindedir. Yerel halka göre bu ad, Oğuzların Kayı boyunun adından gelmektedir. Ayrıca halk arasında bu adı Kıpçakların Uran boyu ile eski bir Moğol halkı olan Kaylara (Çin kaynaklarında *Xi 奚* ve *Kumo Xi* 庫莫奚, Türk yazıtlarında *Tatabı*) bağlayan bir rivayet de vardır (KK-1). Uranlar daha ziyade bir Kañlı boyu gibi gözükmederler; modern araştırmacılar arasında Uranların kimliği hakkında pek çok görüş vardır. Bunların arasında onların Kıpçakların doğu boylarından oldukları, içinde Kıpçakların da bulunduğu Kimek boy birliğinin içinde yer aldıkları, *Uran* adının “yılan” anlamına geldiği ve Kayları tanımlamak için kullanıldığı, ayrıca Moğol döneminde Güney Sibirya'da yaşayan Uryanhay (Orta Moğolca *Uriyañkai*) halkıyla bağlantılı olabileceklerine ilişkin görüşler bulunmaktadır (Özel, 2020: 159-162). *Orañğay/Oranğay* yer adı gerçekten de *Uryanhay* halk adına benzetilmektedir.

³ Türkistan şehri dolaylarında günümüzde *Kültöbe* adını taşıyan iki farklı tarihî yerleşim vardır. Bunlardan birincisi şu anda Türkistan şehir merkezinde Hoca Ahmed Yesevi Türbesi'nin hemen yanında bulunan ve kazıları 2026'da bitirilip ziyarete açılması planlanan Kültöbe'dir ki burasının Ortaçağ dönemindeki Yesi şehri olduğu düşünülmektedir (Türkistan'daki Kültöbe için bkz. Akalbek vd. 2019: 144-156). Diğer Kültöbe ise Orañğay köyü içinde olup bu yazıtın bulunduğu yerdir, dolayısıyla bu iki farklı Kültöbe birbiriyle karıştırılmamalıdır. Kazakça *Kültöbe* adı, Rus literatüründe *Kul'tobe* Құлтөбе olarak geçmektedir.

⁴ Bu yerleşimin koordinatları 43°23'59"K 68°22'30"D biçimindedir.

Ахматжон Расулович Ахметов tarafından okulun arka bahçesinde yapılan küçük müze binasına (Ek 3) geçmişler ve müzede inceleme yapmışlardır. Müzede sergilenen buluntular daha önce Аһметов tarafından Kazak üniversitelerinde incelemeye sunulduğu için çoğunun tarihlendirilmesi yapılmış ve tarihleri önlerindeki bilgilendirici etiketlere yazılmıştır. Ancak bu buluntular arasında bir sehpanın üzerinde duran, herhangi bir bilgilendirici etiketi olmayan ve üzerinde tek satırlık bir yazıt ile bir damga veya işaret bulunduran bir taş parçası yazarların dikkatini çekmiştir (Ek 4). Yazıtın Türk Yazısı'yla⁵ yazılmış olabileceği üzerine, sonradan daha ayrıntılı incelemeler yapmak ve yazıtın türünü tespit etmek için fotoğrafları çekilmiştir (Ek 5). O gün içerisinde Türkistan çevresindeki diğer Oğuz yerleşimlerine de gidileceği için yazarlar daha ayrıntılı incelemeler yapmadan müzeden ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Makalenin birinci yazarının Türkiye'ye dönmesinden sonra her iki yazar bu buluntunun fotoğrafları üzerinden birlikte çalışarak yazıtın Türk Yazısı'yla yazılmış olduğunu tespit etmişlerdir. Ardından birinci yazar, Kazakistan'da bulunan Türk Yazılı yazıtlar hakkındaki literatürü taramış ve Kazak bir Türkolog meslektaşı olan Doç. Dr. Talgat Moldabay'a (Talğat Moldabay Талғат Молдабай) bu bölgede herhangi bir Türk Yazılı yazıt bulunup bulunmadığını sormuştur. Moldabay bugüne kadar Türkistan dolaylarında ve Seyhun kıyısında bulunan bütün yazıtların şu anda Astana ile Almatı'daki müzelerde saklandığını, bunun dışında herhangi bir yeni yazıt bulunuşu haberi duymadıklarını belirtmiştir. Bunun üzerine yazarlar, birinci yazarın yeniden Türkistan'a gelmesinin ardından 29 Eylül 2025 tarihinde yazıtın bulunduğu okulu ziyaret etmişler, okul yönetiminden aldıkları izinle Аһметов'un eşliğinde müzeye gidip yazıtı ayrıntılı bir biçimde fotoğraflamışlar, ölçülerini almışlar ve Аһметов'tan yazıtın bulunuşuyla ilgili bilgiler edinmişlerdir (KK-1; Ek 6).

Yazıtın Bulunuşu

Kültöbe Yazıtı'nın bulunuşuyla ilgili bilgiler Аһметов'tan alınmıştır. Onun aktardığına göre 1990-2000 yılları arasında Yahudi kökenli bir kişi, Kültöbe'de altın olduğunu söyleyerek burayı kaçak bir şekilde kazmış, ortaokul öğrencileri ise sonradan bu kişinin kazdığı çukurlardan birisinde yazıtı bulup müzeye teslim etmişlerdir. Yerel halk bu yazıtın bir mezar yazıtı olabileceğine ve ölmüş birisinin adını barındırıyor olabileceğine inanmaktadır (KK-1). Şu anda müzedeki envanter numarası 114 olan yazıt, envanter defterinde 2003 yılında tutulan kayda göre Orañğay yerel halkı tarafından bu köyde bulunup müzeye getirilmiştir (Ek 7). Аһметов yazıtın olduğu taşı incelenmesi için 2010 yılında Kazakistan'daki üni-

⁵ Söz konusu yazıtın adı konusunda ne yazık ki Türkoloji literatüründe henüz bir birlik sağlanabilmiş değildir. Bu yazıt için literatürde *Gök Türk*, *Orhun*, *Türk Runik*, *Eski Türk* veya yalnızca *Türk* gibi farklı adlandırmalar kullanılmakta olup, bu makalenin yazarlarının tercihi *Türk Yazısı*'dir.

versitelere göndermiş, ancak taş üzerine çalışan araştırmacılar yazıtı çözememişlerdir (KK-1; Ek 8).

Yazıtın Teknik Özellikleri

Müzenin envanter defterinde yazıtın fiziksel özellikleri “dört köşeli yazılı taş” olarak verilmiştir. Yapılan ilk incelemede taşın 350 milyon yıl önceki Orta Karbonifer döneminden kalma bir dolomitli kireçtaşı (magnezyumlu kireçtaşı) olduğu gözlemlenmiştir. Bu tip taşlar yazıtın bulunduğu Seyhun Irmağı ile Karacuk Dağları arasındaki bölgede yaygın bir şekilde bulunmaktadır, dolayısıyla yazıtın olduğu taş yerel malzeme olup dışarıdan getirilmemiş gibi gözükmemektedir; elbette ileride XRF analiziyle bu durum daha da netleştirilebilir. Yazıttaki harfler ucu oval bir murçla oyma tekniğiyle, dalga şeklindeki damga ise daha küt biçimli bir murçla yine oyma tekniğiyle yapılmıştır. Taşın yüzeyinde nemli ortam etkisiyle kabuklaşma olduğu gözlemlenmiştir, kabuklaşmanın düzeyi taşın dış ortamda kaldığını ve belki bir süre yağmur altında kalarak ıslandığını göstermektedir; ancak taşın ırmak veya çay gibi bir su kütlesi içinde çok uzun süre kalmadığı anlaşılmaktadır, zira öyle olsaydı harfler tamamen silikleşebilirdi. Yazarların 29 Eylül 2025’te yaptıkları ölçümlere göre yazıtın olduğu taş, kare şeklinde olup 25x25 santimetre uzunluğundadır. Taşın kalınlığı ise ortalama 5 santimetre olup sağ alt ucu 4,5 ve üst ucu 4, sol alt ucu 5 ve üst ucu 4,5 santimetre kadardır. Taşın ön yüzünün üst tarafında yer alan yazıtın kendisi bir satır, yedi harf ve görüldüğü kadarıyla harf olmayan bir işareten oluşmakta olup 20 santimetre uzunluğundadır. Harflerin derinlikleri birbirleriyle aynı olmayıp en derini 5, en yüzeyselise 1 milimetre derinliğindedir. Yazıtın altında ise yukarıdan aşağıya 10 santimetre, soldan sağa yazıtla aynı uzunlukta olan ve üç tane dalgalı çizgiden oluşan bir damga bulunmaktadır. Hem harflerin hem de damganın taşın üzerine kazınarak çizildiği anlaşılmaktadır. Taşın arka yüzünde ise herhangi bir yazıt veya damga tespit edilememiştir (Ek 6, 9-10).

Yazıt Metni

Yazıtın Türk Yazılı Orijinali: ↓↑)d↑§rd:

Yazıtın Harf Çevrimi (Transliterasyonu): l¹wkn¹k¹r²zk¹

Yazıtın Olası Yazı Çevrimleri (Transkripsiyonları): kaç er kan kül / kazar kan kül

Yazıttaki Harflerin Epigrafik Değerlendirilmesi: Yazıtın sağ baş tarafında bulunan : işareti normalde Türk yazıtlarında her zaman olmamakla birlikte kelimeleri birbirinden ayırmak için kullanılmaktadır. Ancak burada yazıtın başında bulunması olağan kullanımın dışında kalmaktadır. Birinci ve dördüncü harfler olan d, açık bir şekilde Türk Yazısı’nda k yani kalın k sesi için kullanılan harftir. İkinci harf olan §, z sesi için kullanılan harfin Moğolistan’daki Uygur yazıtları ile Talas ve Yenisey bölgesi yazıtlarında kullanılan varyantıdır. Üçüncü harf olan ↑, ince r sesini karşılayan harftir. Beşinci harf olan), diğer harflerin yalnızca yarı

boyutunda yazılmıştır; bu durum, özellikle kayalara ve taşlara yazılan bazı kısa Türk yazıtlarında gözlemlenebilmektedir. Söz konusu harf, Türk Yazısı'ndaki hem *o/ou* sesleri için kullanılan >/> harfine hem de *kalın n* sesi için kullanılan > harfine benzemektedir, ancak keskin hatları olmadığı için burada büyük olasılıkla *kalın n* harfini karşılamaktadır. Altıncı harf olan Q, Türk Yazısı'nda *ok/ko/uk/ku/k* seslerini yazmak için kullanılan ve genellikle Í, bazı Talas ve Yenisey yazıtlarında ise ters dönmüş varyantı olan Q şekliyle yazılan harftir. Esasında üçüncü ve altıncı harflerin yazımı birbirine oldukça benzemektedir, ancak yakından yapılan incelemelerde üçüncü harfin tepe kısmında aşağıya doğru bir girinti olması nedeniyle ↑ harfi olduğu, altıncı harfin tepesinde ise böyle bir girinti olmaması dolayısıyla Q harfi olması gerektiği tespit edilmiştir. Yazıttaki sonuncu harf olan yedinci harf ise okunup tespit edilmesi en zor olan harftir. Bir yandan bu harf, Arap Yazısı'ndaki *kâf* ك (kef) harfini andırmaktadır, ancak bunun yalnızca biçimsel bir benzerlik olduğu görülmektedir. Söz konusu harfin Türk Yazısı'nda *kalın l* sesini karşılayan ↓ harfi olduğu düşünülebilir. Ancak bu harfin alt kısımdaki çizgisi, Türk Yazısı'nın çeşitli varyantlarında her zaman yukarı doğru yazılmaktadır. Burada ise söz konusu çizginin düz yazılmış olması, harfin kesin bir tespitinin yapılmasını zorlaştırmaktadır; dolayısıyla burada belki ↓ harfinin pek bilinmeyen bir varyantı söz konusu olabilir. Harfin sol kısmında, alt çizginin üstünde yer alan noktaya benzer işaret ise çözülmesi gereken bir başka mesele gibi durmaktadır.

Yazıttaki Kelimelerin Değerlendirilmesi ve Olası Okunuşları:

- *kaz* ⚡: Tarihî Türk lehçelerinde ve günümüzdeki Türk dillerinde bir kuş türünü karşılamak için kullanılan *kaz* kelimesi, görüldüğü kadarıyla Türk Yazısı'yla oluşturulmuş yazıtlarda bugüne kadar yalnızca Şine us Шинэ ус Yazıtı'nda bir yer adı içinde geçmektedir. Moğolistan'daki Uygur yazıtlarından birisi olan bu metinde *kazluk köl* ᠶᠢᠨᠠᠵᠤᠯᠤᠯ (Kazluk Gölü) biçiminde bir yer adı görülmektedir. Buradaki *kaz* ᠶᠢᠨ kelimesi tıpkı Kültöbe Yazıtı'nda olduğu gibi *zk^l* şeklinde yazılmıştır (ŞUY G2; Aydın, 2016: 99-100, 2018: 59, 143; Clauson, 1972: 715; Ölmez, 2021: 254, 260, 327, 359). *kaz* kelimesi sonraki dönem Uygur belgelerinde (Cafe-roğlu, 1968: 173; DS, 1969: 438-439; Wilkens 2021: 351) ve DLT'te de (Kâşgarlı Mahmud 2015: 696; Maḥmūd al-Kāşġarī 1985-III: 135) "kaz" anlamıyla görülmektedir.⁶

⁶ Türk Yazısı'nın özellikleri göz önüne alındığında, ⚡ kombinasyonunu *kız* olarak okumak da mümkündür. Günümüzde aynı şekilde "kız" olarak kullanılan *kız* kelimesi ise, Türk yazıtlarında Z | | (BKY K9-10, D7, 20; KTY D7, 24; II. TY G4; Aydın 2017: 53, 59, 77-78, 82, 87, 116; Ölmez 2021: 93, 95, 105, 108, 125, 128, 130, 140, 142, 145, 160, 168, 278, 280, 287, 289, 292, 307), ᠶᠢᠨᠠᠵᠤᠯᠤᠯ (ŞUY B4; Aydın 2018: 64; Ölmez 2021: 256, 262, 331), ᠶᠢᠨᠠᠵᠤᠯᠤᠯ (ŞUY D3; Aydın 2018: 55; Ölmez 2021: 252, 258, 325), Ó | k (Süüci Cүүжи [Süci] 6-7; Aydın 2018: 87; Ölmez 2021: 266-267, 332), Z | k (Uyuk-Turan Уюк-Туран 6; Aydın 2019: 49; Kormuşin 2008: 93-94; 2017: 218-219), ᠶᠢᠨᠠᠵᠤᠯᠤᠯ (Abakan Абакан 10; Aydın 2019: 156), ᠶᠢᠨᠠᠵᠤᠯᠤᠯ (Herbis-Баары Хербис-Баары 7; Aydın 2019: 174; Kormuşin 2008: 147-148, 2017: 275-276) ve ᠶᠢᠨᠠᠵᠤᠯᠤᠯ (Uybat Уйбат VI 5; Aydın 2019: 203) biçimlerinde yazılmıştır. Bu biçimlerin hepsinde | veya |k/ki/k q sesle-

- *er* ṙ: Eski Türkçede hem “erkek” hem “koca” hem de “asker” anlamıyla kullanılan *er* kelimesi (Caferoğlu 1968: 73; Clauson 1972: 192; DS 1969: 175; Kâşgarlı Mahmud 2015: 640; Maḥmūd al-Kâşgarī 1985-III: 24; Wilkens 2021: 110), İç ve Orta Asya sahasındaki Türk yazıtlarında her zaman ṙ harfiyle yazılmıştır (Alimov 2014: 184; Aydın 2017: 151, 2018: 126, 2019: 257-258; Mozioğlu 2016: 232-234, 237-239, 244-246, 251-253, 255-256, 283, 285, 289-290, 292, 294-295, 303-305). Kültöbe Yazıtı’ndaki yazım da bu kullanımla aynıdır. Ancak eğer yazıttaki ṙ ṣṛ harfleri *kaz* ve *er* şeklinde iki farklı kelimeye denk geliyorsa buradan anlamlı bir ifade çıkmamaktadır.

- *qazar* ṙ ṣṛ: Türk Yazısı modern-öncesi bir dönemde geliştirilip kullanıldığı için günümüzdeki yazı sistemleri gibi sabitlenmiş yazım kurallarına sahip değildir. Ancak, bazı istisnalar dışarıda tutulacak olursa bu yazı sisteminde kalın ve ince sessizlerin kelime içinde yazımına özen gösterildiği bilinmektedir. Ne var ki standart dışı olan ve sessizlerin yazımında kalın-ince ayrımını gözetmeyen bazı yazıtların olduğu bilinmektedir. Eğer Kültöbe Yazıtı’nda böyle bir durum söz konusuysa ṙ ṣṛ kombinasyonu *kaz* ṣṛ ve *er* ṙ biçiminde iki farklı kelimeyi değil, *qazar* ṙ ṣṛ (*r²zk¹*) şeklinde alışılmışın dışında bir yazıma sahip bir adı karşılıyor olabilir. Bu kelimenin ise Hazar Kağanlığı’nın adını karşıladığı düşünülebilir. Bu eşleştirmenin kesin olduğu önerilemez, zira Uygur yazıtlarında *qasar* adı iki kere halk adı (*qasar* ṙ ṣṛ [Tariyat Tapıar D2; Tēs Tēc K4; Aydın 2018: 35, 41; Ölmez 2021: 234-235, 239, 243, 316, 318]) ve iki kere yer adı (*qasar* ṙ ṣṛ [Tēs G2; ŞUY D8; Aydın 2018: 37, 57; Ölmez 2021: 234, 236, 253, 259, 317, 326]) olarak geçmektedir (Aydın 2018: 141). Eğer ṙ ṣṛ kombinasyonu *qazar* olarak tek bir etnik veya siyasi adın karşılığı kabul edilecekse burada *qasar* → *qazar* fonetik değişiminin de açıklanması gerekmektedir.

- *kan* ṛṛ: *Han* ünvanının Eski Türkçe biçimi olup Gök Türkler, Uygurlar, Kırgızlar ile Hazarlar arasında *Kağan* ünvanının kısaltması ve eşdeğeri olarak kullanılan *kan* kelimesi, Türk yazıtlarında her zaman aynı bu yazıtta olduğu gibi ṛṛ biçiminde yazılmıştır (Erkoç 2008: 85-89, 2022: 379-402). Eğer yazıtta ṛṛ kombinasyonundan önce *qazar* ṙ ṣṛ adı yazıyor ve eğer burada Hazarlar kast ediliyorsa Kültöbe Yazıtı’ndaki ṛṛ ṙ ṣṛ ifadesi *qazar kan* yani “Hazar Hanı” anlamına gelebilir. Batı Gök Türk kökenli oldukları düşünülen Hazar hükümdarlarının *kağan* ünvanını kullandıkları iyi bilinen bir husustur, az önce yukarıda belirtilen husus göz önüne alınırsa burada belki “Hazar Kağanı” anlamında bir “Hazar Hanı” kast edilmiş olabilir.

- *kul* ṛṛ: Yazıtın belki de en problemlili kelimesi burasıdır. Eski Türkçede “erkek köle” anlamına gelen *kul* kelimesi (Caferoğlu 1968: 185; Clauson 1972: 615; DS

rini karşılayan harflerin kullanıldığı görülmektedir. Üstelik eğer burada *kız* ve *er* kelimeleri peş peşe yazılmışsa devamında cinsiyetler arası ilişkilerle ilgili bir ifade yer alması beklenirdi, ancak yazıtta öyle bir ifade gözükmemektedir. Dolayısıyla Kültöbe Yazıtı’ndaki ṣṛ kombinasyonunu *kız* biçiminde okumak, imkânsız olmamakla birlikte oldukça zordur.

1969: 464; Kâşgarlı Mahmud 2015: 745; Maḥmūd al-Kāşyārī 1985-III: 146; Wilkens 2021: 420-421) Türk yazıtlarında $l^w k^1 \downarrow \downarrow \uparrow$ (Arhanan Арханан 3; BKY D17, 36; Gurvalcin-uul Гурвалжин-уул 1; KTY D7; Irk Bitig §54; Kurgak Кургак I 1; URL-1 Recto 47b; ŞUY D1; III. Uybat 1⁷; Aydın 2017: 53, 86, 93, 2018: 54, 61, 91, 2019: 118-119; Mozioglu 2016: 287-288; Ölmez 2021: 93, 105, 130, 133, 252, 255, 258, 261, 273, 278, 291, 295, 325, 329; Tekin 2004: 24, 33, 116; Yıldırım 2016: 426, 452)⁸, $l^w k^1 \downarrow \downarrow$ (BKY D7, 11, 18, 20; KTY D13, 20-21, 24, Kap.c⁹; Aydın 2017: 55, 57-59, 71, 82-83, 86-87; Ölmez 2021: 94-95, 106-108, 289-292) ve $l^w k^1 \uparrow \uparrow$ (Çer-Çarık Чер-Чарык 2; Aydın 2019: 184) biçimlerinde yazılmıştır. Görüldüğü üzere İç ve Orta Asya sahasındaki Türk yazıtlarında *kul* kelimesi istisnasız bir biçimde $w \downarrow$ harfiyle birlikte yazılmaktadır. Kültöbe Yazıtı'nda $w \downarrow$ harfi olmayan $\downarrow \uparrow$ yazımının başka bir örneği henüz tespit edilememiştir; burada son harfin sorunlu okunuşu da göz önüne alınmalıdır. Yazıtın okunma ihtimallerinden birisi olan *kazar kan kul*, "Hazar Hanı'nın kulu" gibi bir anlama geliyor olabilir, ancak böyle bir çeviri yapılabilmesi için *kul* $\downarrow \uparrow$ kelimesinin sonunda bir de $-i$ eki olması, yani kelimenin *kuli* $\downarrow \downarrow \uparrow$ biçiminde olması gerekmektedir. Dolayısıyla, kelimenin sonunda $-i$ eki olmadığı için bu şekilde bir okuma önermek zordur. Eğer yazıttaki beşinci harf $n^1 \downarrow$ değil $w \downarrow$, yedinci harf de η okunursa burada *ukun* $\downarrow \uparrow$ yani "anlayın"¹⁰ anlamına gelen bir ifade yazılmış olabilir. Ancak bu durumda dördüncü harf olan $k^1 \downarrow$ harfi tek başına kalmakta ve yazıtın okunmasını daha da zora sokmaktadır.

Yazıtın Altındaki Damga

Taşın üzerinde yazıtın hemen altında bulunan dalgalı üç çizgi biçimindeki damga veya işaret, bu buluntunun problemlili unsurlarından birisidir. 8.-11. yüzyıllar arasındaki Türk boylarının damgaları hakkında yazılı kaynaklar arasında elimizde iki tane önemli liste bulunmaktadır. Bunlar 8. yüzyılın ortalarında Çin'in kuzeyinde yaşayan Türk-Moğol boylarının atlarının üzerine vurulan damgaları veren *THY*, diğeri ise 1070'li yıllardaki Oğuz boy damgalarının bir listesini barın-

⁷ Kormuşin'in III. Uybat Yazıtı neşrinde bu kelime yoktur (2008: 125-126, 2017: 131-133).

⁸ II. Talas Tazac Yazıtı'nın 4. satırında $l^w k^1 \downarrow \downarrow \uparrow$ biçiminde bir ifade geçmektedir. Alimov (2014: 66, 210) bu ifadeyi *kol* yani "kol" olarak vermiştir. Ancak *kol* kelimesi Türk Yazılı başka hiçbir yazıtta tanıklanmamaktadır.

⁹ KTY Kap.c'deki kelime Aydın'a (2017: 71) göre *kuli* $\downarrow \downarrow \downarrow$ ("kölesi") veya *kopı* olabilir, Ölmez'e (2021: 101) göre ise *kopm*'dir.

¹⁰ Yenisey Yazıtları'ndan birisi olan Uyük-Arjan Уюк-Аржан Yazıtı'nda geçen $\uparrow \uparrow$ ifadesi Aydın'a göre *ukar* veya *ukaz* olarak okunabilir ve burada Eski Türkçede "anla-" fiilinin karşılığı olan *uk-* fiili geçmektedir. Kormuşin ise bu ifadeyi *akuz* (Türkçe çevirisinde *okuz*) biçiminde okumuş ve "o, nes-çast'e!" ("ah, bela!") şeklinde çevirmiştir (Uyük-Arjan 3; Aydın 2019: 47-48, 271; 2008: 92, 2017: 288-290). Bir başka Yenisey Yazıtı olan Abakan Yazıtı'nda görülen $\downarrow \downarrow \downarrow \uparrow$ ifadesi Aydın'a göre *ukuşça* okunup "anlayışla; akla, mantığa uygun" biçiminde çevrilebilir, ancak bu ifade başka araştırmacılar tarafından *kuşça*, *ükuşça* ve *kuşçı* biçimlerinde de okunmuştur (Abakan 6; Aydın 2019: 156-157, 161, 272; Kormuşin 2008: 139-140, 2017: 67). Eski Türkçe *uk-* fiili için bkz. Caferoğlu 1968: 266; Clauson 1972: 77-78; DS 1969: 613; Kâşgarlı Mahmud 2015: 919; Maḥmūd al-Kāşyārī 1985-III: 54; Wilkens 2021: 788-789.

dıran *DLT*'tür. Ayrıca Moğolistan'da Gök Türk dönemine tarihlendirilen ve üzerinde çok sayıda boy damgası barındıran buluntular da önemlidir. Kültöbe Yazıtı'nın altındaki damga, bu listelerde verilen damgalardan hiçbirisiyle birebir uyuşmamaktadır, ancak kısmen benzeyen bazı damgaların olduğu görülmektedir. Örneğin, *THY*'da neresi olduğu tespit edilemeyen Chubi Dağı Atları'na (Chubishan Ma 處苾山馬)¹¹ vurulan damganın içinde dalga şeklinde üç çizgi bulunmaktadır (*THY* 72.1308; Kirilen 2022: 24, 28, 47; Ek 11). *DLT*'te Oğuz boylarından Yazgır (Yazır), Üregir (Yüreğir) ve Ulayundluğ (Alayuntlu) boylarının damgalarında da üç çizgi olduğu görülmektedir (AEA 4189, s. 40; Kâşgarlı Mahmud 2015: 27; Maḥmūd al-Kâşğarī 1982-I: 102; Ek 12). Daha önce Zuev'in dikkat çektiği üzere, *THY*'daki Chubi damgası ile *DLT*'teki Üregir damgası aynıdır (1960: 132). Esasında Kültöbe Yazıtı'ndakine en çok benzeyen damga, Kazak boylarından birisi olan Üysin'in Yıcin damgalarından birisidir. Üç farklı varyantı olduğu tespit edilen Üysin damgalarından birincisi (Samashev 2010: 336; Ek 13), Kültöbe Yazıtı'ndaki damgayla birebir uyumludur. Ancak Kazak boy birliğinin 15. yüzyılın ortalarında kurulduğu göz önüne alındığında (Golden 1992: 339, 2017: 349), bu buluntunun söz konusu Kazak boyuyla ilişkilendirilmesi imkânsız kalmaktadır. Bir ihtimal ise damganın sahibi olan boyun sonradan Kazakların Üysin boyuna katılmış olabileceğidir. Şivéet ulaan'da Шивээт улаан bulunan ve genellikle II. Türk Kağanlığı'nın kurucusu İltiriş (İlteriş) Kağan (hükümdarlığı 682-691) için yapıldığı kabul edilen anıt alanında boy damgaları barındıran taşın üzerindeki damgaların (Kıdıralı-Babayar 2015: 7, 28-52; Samashev vd. 2016: 30, 32-33, 158, 170) ise hiçbirisi Kültöbe Yazıtı'ndaki damgaya benzememektedir. Aynı durum, Gök Türk veya Uygur döneminden kaldığı tartışmalı olan Bömbögör Бөмбөрөп Yazıtı'ndaki damgalar (Samashev vd. 2016: 182; Şirin User 2010: 73) için de geçerlidir.

Yukarıda değinildiği üzere, günümüzde Orañğay halkı arasında bu köy adını Oğuzların Kayı boyuna veya eski Moğol halkı Kaylara bağlama eğilimi vardır. Kayı boyuna bağlama eğilimi, bölgenin eski bir Oğuz yerleşimi olmasından ve ses benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Aḥmetov ise yazarlarla yaptığı görüşmede yazıtın olduğu taştaki damgada üç tane yılan figürü bulunduğunu, yılan biçimindeki desenlerin köy civarında bulunan çeşitli tarihî çanak-çömlekler üzerinde de görüldüğünü, Kay halkının damgasının yılan olması nedeniyle damganın ve yazıtın Kaylarla özdeşleştirildiğini aktarmıştır (KK-1).¹² Gerçekten de Kayların *THY*'da verilen damgası yılan biçimindedir (*THY* 72.1308; Kirilen 2022: 24, 28, 47; Zuev 1960: 129, 132; Ek 14). Ancak Kültöbe Yazıtı'ndaki damgada kıvrılan tek bir çizgi değil, üç tane çizgi yer almaktadır. Ayrıca Kayların bu yazıtın oluşturuldu-

¹¹ Zuev'e göre buradaki *Chubi* 處苾 bir boy adını karşılamaktadır ve *Çubır* veya *Çubil* (Çumil) terimlerinin transkripsiyonudur (1960: 102, 127-128).

¹² Literatürde Kayı boyu, Kay halkı ve yılan damgası hakkındaki tartışmalar için bkz. Mokeyev vd. 2025: 27-38.

ğu tarihlerde doğu Moğolistan ile Mançurya taraflarında yaşadıkları düşünüldüğünde, damgayla ilgili Kay varsayımı geçersiz kalmaktadır.

Şimdiye kadar sunulan öneriler, yazıtın altındaki işaretin bir boy damgası olabileceği ihtimali üzerinden şekillenmiştir. Gerçekten de bu işaret büyük olasılıkla bir boy damgasıdır, ancak işaretteki dalgalı çizgiler bir yandan bir akarsu şekli izlenimi vermektedir. Yazıtın bulunduğu Kültöbe yerleşimi Seyhun Irmağı'na çok uzak değildir, ayrıca günümüzde bile bu yerleşimin yanından bir çay akmaktadır (Ek 15). Yazıtın altında görülen işareti değerlendirirken bu olasılık da göz önünde bulundurulabilir.

Erken Oğuzlarda Yazı Kullanımı ve Kültöbe Yazıtı'nın Tarihlendirilmesi

Türk dili tarihçiliğinde Eski Türkçenin bir lehçesi olan Oğuzcanın yazı dili hâline gelmesi genellikle 13. yüzyılın ortalarına yani Anadolu'daki Selçuklu Sultanlığı'nın son dönemleri ile İkinci Beylikler Dönemi'nin başlarına tarihlendirilmektedir. Bu dönemde Oğuzca Arap harfleriyle yazılmaya başlanmıştır ve Oğuzcanın bu aşaması Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılmaktadır (Ercilasun 2004: 433, 435-449; Johanson 1998: 86; Kerslake 1998: 179; Paçacıoğlu 1995: 193-194; Tekin 1997: 78; Tekin-Ölmez 2003: 48). Her ne kadar Oğuzcanın Arap harfli olan yazı dili aşaması bu dönemde başlamışsa da tarihî Oğuz topraklarında çıkan yazıtlar, Oğuzcanın 11. yüzyıldan yani Selçuklu döneminden önce de Türk Yazısı'yla yazılan bir yazı dili olduğunu ortaya koymaktadır.¹³ Nitekim Kazakistan'ın güneyi, doğusu ve batısında 6.-7. yüzyıllarda Batı Türk Kağanlığı'nın hâkim olduğu, sonrasında 7.-10. yüzyıllarda On Oklar-Türgişler, Karluklar ile Oğuzların yaşadıkları bölgelerde 20.-21. yüzyıllarda yapılan arkeolojik çalışmalarda Türk Yazılı çeşitli yazıtlara denk gelinmiştir. Oğuz topraklarında bulunan yazıtlar şöyledir:

1) Yesi'deki Kültöbe Yazıtı: Bu makalede incelenen Kültöbe Yazıtı'na en yakın mesafede olanı, Yesi'deki Kültöbe tarihî yerleşiminde bir kap üzerinde bulunmuştur ve 10. yüzyılın başlarına yani bölgenin Oğuz Yabguluğu hâkimiyetinde olduğu döneme tarihlendirilmiştir (Arguz 2024: 247).

2) Sir Derya Kerpiçi Yazıtı: Türkistan şehri yakınlarında Seyhun Irmağı'nın sol yakasındaki tarihî Artuk Арык (Arkuk Аркык) şehrinin kalıntılarında bulunan bu yazıt, literatürde *Sir Derya Kerpiçi* (Kazakça *Sırdarıya kirpişi Сырдария кірпіші*) olarak bilinmektedir. Bir kerpiç tuğla üzerinde yer alan bu yazıt, Musabaev ve Aydarov'a göre en eski Türk Yazılı yazıttır ve MÖ 1.-2. yüzyıllardan kalma olup Kengü (Kangju 康居) dönemindedir (Musabaev-Aydarov 1971: 28-30; Ek 16). Ancak bu yazıt daha geç tarihli olmalıdır ve tahminimizce 9.-10. yüzyıllardan yani Oğuz döneminden kalmaz.

¹³ Türk Yazısı'nın Oğuzlar arasındaki kullanımının İslamlaşmayla birlikte yavaştan ortadan kalktığı düşünülebilir.

3) Karatöbe Yazıtı: Türkistan İli'ne bağlı Oğuz şehri Sabran (Sawran Сауран)¹⁴ yakınlarında, Seyhun Irmağı'nın sol tarafında kalan Qaratöbe'de Qaratöbe bulunan bu yazıt, bir çömlek üzerinde yer almaktadır (Arguz 2024: 246-247).

4) Aktöbe Yazıtı: Türkistan İli'ne bağlı Şardara İlçesi'nde (Şardara awdanı Шардара ауданы) yer alan I. Aktöbe Ақтөбе tarihî yerleşiminde ortaya çıkan bu yazıt, 6.-8. yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Ek 17).

5) Börijar Yazıtı: Bu yazıt Türkistan'a çok uzak olmayan bir mesafede, bugünkü Çimkent (Şimkent Шымкент) yakınlarında Qaraspan'daki Қараспан tarihî şehrin mezarlığını barındıran Börijar'daki Бөрижар kazılarda ortaya çıkmıştır. Burada bulunan bir kolyenin bir taşı üzerinde çok kısa bir yazıt olduğu görülmektedir ve tarihlendirilmesi 6.-7. yüzyıllar olarak belirlenmiştir (Maǧmutov 1971: 160-162; Ek 18). Söz konusu yazıtın bulunduğu bölge 9.-10. yüzyıllardaki Oğuz-Karluk sınırına çok yakın olmakla birlikte Oğuz sınırları içerisinde kalmaktadır, bu yüzden büyük olasılıkla Oğuzlara ait olmalıdır.

Güney ve Batı Kazakistan'da ortaya çıkan, genellikle 6.-8. yüzyıllara tarihlendirilen diğer yazıtlar ise daha ziyade Aktöbe Ақтөбе, Jambıl Жамбыл, Almatı Алматы, Jetisu Жетісу ile Doğu Kazakistan (Şığıs Қазақстан Шығыс Қазақстан) illerinde bulunmuştur (Arguz 2024: 244-249; Ek 19). Bunlar daha ziyade Batı Gök Türkler, On Oklar-Türgişler ve Karluklardan kalmış olmalıdır.

Kültöbe Yazıtı'nın yaklaşık bir tarihlendirmesinin yapılabilmesi için elimizde bazı veriler ve ipuçları vardır. Öncelikle, Seyhun Irmağı kıyılarındaki arkeolojik çalışmalar bu bölgedeki yerleşimlerin çoğunun Kengü Devleti tarafından kurulduğunu, ancak Oğuzların 9. yüzyılda söz konusu yerleşimleri ele geçirdiklerini ortaya koymaktadır. Her ne kadar İbnü'l-Esir Oğuzların bu bölgeye gelişlerini 8. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirmişse de yazılı kaynaklarda Oğuzların Müslüman yazarların menziline girmeleri 9. yüzyıla denk gelmektedir (Çınar 2016: 186-188, 191, 196-198; Erkoç 2020: 127, 2021: 724, 2023: 116-117). Eğer İbnü'l-Esir'in verdiği bilgi doğruysa Oğuzlar büyük olasılıkla bölgeye 8. yüzyılda ilk geldiklerinde bozkırlarda yalnızca konargöçer bir şekilde yaşamışlar ve şehirlerin hâkimiyetini 9. yüzyılda ele geçirip buralara yerleşmeye başlamışlardır. Coğrafi olarak da yazıtın bulunduğu bölge Oğuz Yabguluğu'nun sınırları içerisinde. İslamî coğrafya eserlerine göre 9.-10. yüzyıllarda Oğuzlar ve doğu komşuları Karluklar arasındaki sınır İsbicab/İsficab şehri yani bugünkü Çimkent şehrinin Sayram İlçesi'dir (Sayram awdanı Сайрам ауданы); İsbicab'tan ötesi ise Karluk ülkesidir (Erkoç 2020: 123, 2021: 730, 2023: 99, 124-125). Eğer yazıtta *Hazar Hanı* ifadesi geçiyorsa bu da Hazar Kağanlığı dönemine (7.-10. yüzyıllar) denk gelmektedir;

¹⁴ Burası Kültöbe Yazıtı'nın bulunduğu Orañğay Köyü'nün bağlı olduğu Sawran İlçesi'yle karıştırılmamalıdır. Kaşgarlı Mahmud'a (Maǧmūd el-Kâşğari) göre Sabran, Oğuz ülkesinde bir şehrin adıdır (AEA 4189, s. 219; Kâşgarlı Mahmud 2015: 189; Maǧmūd al-Kâşğari 1982-I: 329).

bilindiği üzere Hazar Kağanlığı, Oğuz Yabguluğu'nun batı komşusudur. Bütün bu veriler ve ipuçları göz önüne alındığında, Kültöbe Yazıtı'nı şimdilik 9.-10. yüzyıllara tarihlendirmek mümkündür; elbette kesin bir tarihlendirme yapmak için yazıtın olduğu taş üzerine analizler yapılmalı ve Kültöbe yerleşiminde arkeolojik kazı yürütülmelidir.

Sonuç

Kazakistan'ın Türkistan İli Sawran İlçesi Orañğay Köyü'ndeki Oğuz yerleşimi Kültöbe'de 1990-2000 yılları arasında yapılan kaçak bir kazı sonrasında köyün ortaokul öğrencileri, üzerinde tek satırlık bir yazıt ve bir damga veya işaret olan düzgün biçimli bir kireçtaşı bulmuşlardır. Tarafımızca yapılan incelemeler sonucunda yazıtta Türk Yazısı'nın kullanıldığı belirlenmiştir. Şimdilik yazıtta *kaz er kan kul* veya daha büyük olasılıkla *qazar kan kul* biçiminde bir ifadenin geçtiği görülmektedir. Eğer *qazar kan kul* okunuşu doğruysa burada "Hazar Hanı'nın kulu" şeklinde bir ifade yer alıyor olabilir, ancak bu okuyuşun tartışmalı yerleri bulunmaktadır ve üzerinde daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Her ne kadar Orañğay halkı yazıtın bir mezar yazıtı olduğunu düşünüyorsa da yazıtta ölümle ilgili herhangi bir ifade geçmediği için bu olasılık ihtimal dışı kalmaktadır. Yazıtın altındaki işaret büyük olasılıkla bir boy damgasıdır; bu damgaya benzeyen bazı damgalar tarihî kaynaklarda 8.-11. yüzyıllarda Türk boyları arasında görülmektedir, ancak biçimleri bu damgayla birebir aynı değildir. Söz konusu damgayla birebir benzeyen bir damga ise yakın dönem Kazak boylarından Üysinlerin damgalarından bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır, ancak dönem olarak uyuşmamaktadır veya damga sahibi boy sonradan Üysinlere katılmış olabilir. Yazıtın altındaki işaretin bir damgadan daha ziyade bir ırmak veya çayı simgelemesi olasılığı da bulunmaktadır. Kültöbe Yazıtı'nın bulunduğu yer bir Oğuz yerleşimi olduğu, Oğuz topraklarında Türk Yazılı başka yazıtlar da bulunduğu ve bu yazı muhtemelen Oğuzların İslamlaşmalarıyla birlikte kullanımdan kalktığı için, Kültöbe Yazıtı'nın erken Oğuzlara ait olduğu ve 9.-10. yüzyıllara tarihlendirilebileceği önerilmektedir. Ayrıca Kültöbe Yazıtı ve Oğuz topraklarında bulunan diğer yazıtlar, Oğuzların 10. yüzyılda İslamlaşmaları ve 13. yüzyılda Arap Yazısı'nı benimsemelerinden önce bile Oğuzcanın 9.-10. yüzyıllarda bir yazı dili olduğunu göstermektedir.

Kısaltmalar

AEA: Ali Emîrî Arabî

BKY = Bilge Kağan Yazıtı

D = Doğu Yüzü

DLT = Dîvânu Luğâtî't-Türk (Dîvânu Luğâtî't-Türk)

DS = Drevnetyurkskiy slovar'

G = Güney Yüzü

K = Kuzey Yüzü

Kap. = Kaplumbağa Altılıktan Kopan Parça

KTY = Köl Tigin Yazıtı

ŞUY = Şine us ШИНЭ УС Yazıtı

THY = Tang Huiyao 唐會要

TY = Tunyukuk (Tonyukuk) Yazıtı

Kaynakça

- Akılbec, Serik, Hazbulatov, Andrey, Gürsoy, Muzaffer ve Ocaubaev, Arman (2019). "Kültöbe Arkeolojik Sit Alanı: Arkeolojik Araştırmalar Işığında Genel Bir Bakış". VIII. Uluslararası Türkoloji Kongresi "Prof. Dr. Fuat Sezgin anısına" – Türk Uygarlığı: Köklü Geçmişten Günümüze. Ed. Serdar Dağıstan, Nurlan Mansurov ve Jupar Tanauova. Ahmet Yesevi Üniversitesi, 144-156.
- Alimov, Rysbek (2014). *Tanrı Dağı Yazıtları: Eski Türk Runik Yazıtları Üzerine Bir İnceleme*. Konya: Kömen Yayınları.
- Arguz, Bahar, (2024). "Prof. Dr. Ziya Bünyadov Armağanı Orta Asya'daki Eski Türk Yazıtları Adlı Eser Üzerine". *Bürküt Türk Dünyası Dergisi*, 3(2): 235-254.
- Aydın, Erhan (2016). *Eski Türk Yer Adları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aydın, Erhan (2017). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aydın, Erhan (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aydın, Erhan (2019). *Sibirya'da Türk İzleri: Yenisey Yazıtları*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Caferoğlu, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press.
- Çınar, Serhan (2016). *Sirderya Boyundaki IX-X. Yüzyıllarda Oğuz Şehirciliği (Yengi Kend ve Farab Örneğinde)*. Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dreonetyurkskiy slovar'* (1969). Haz. V. M. Nadelyaev, D. M. Nasilov, È. R. Tenişev ve A. M. Şerbak. Nauka.
- Ercilasun, Ahmet B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erkoç, Hayrettin İhsan (2008). *Eski Türklerde Devlet Teşkilâtı (Gök Türk Dönemi)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Erkoç, Hayrettin İhsan (2020). "Kırgızlar, Türgişler, Karluklar ve Oğuzlar". *Ötüken'den Kırım'a Türk Dünyası Kültür Tarihi*. Haz. Ahmet Kanlıdere ve İlyas Kemaloğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 105-135.
- Erkoç, Hayrettin İhsan (2021). "Erken Oğuzlar". *Kökler: Yay Çeken Kavimlerin Şafağı: Dil, Arkeoloji, Tarih, Antropoloji ve Etnografya Işığında Altay Halklarının Kökeni*. C.II. (Arkeoloji ve Tarih). Haz. Sergen Çirkin. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 719-767.
- Erkoç, Hayrettin İhsan (2022). "Eski Türk Devletlerinde Kağan ve Han Unvanları". XVIII. *Türk Tarih Kongresi – 1-5 Ekim 2018 / Ankara – Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt X (Türk Dünyası Tarihi). Haz. Semiha Nurdan ve Muhammed Özler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 379-402.
- Erkoç, Hayrettin İhsan (2023). *Yenisey'den Seyhun'a Türkler: Kırgızlar, Türgişler, Karluklar ve Oğuzlar*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Golden, Peter B. (1992). *An Introduction to the History of the Turkic Peoples: Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*. Otto Harrassowitz.
- Golden, Peter B. (2017). *Türk Halkları Tarihine Giriş: Ortaçağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu*. Çev. Osman Karatay. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Johanson, Lars (1998). "The History of Turkic". *The Turkic Languages*. Ed. Lars Johanson ve Éva Á. Csató. Routledge, 81-125.
- Kâşgarlı Mahmud (2015). *Dîvânu Lugâti't-Türk: Giriş – Metin – Çeviri – Notlar – Dizin*. Haz. Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud (2017). *Dîvânu Lugâti't-Türk (İnceleme-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kerslake, Celia (1998). "The History of Turkic". *The Turkic Languages*. Ed. Lars Johanson ve Éva Á. Csató. Routledge, 179-202.
- Kıdırali, Darhan ve Babayar, Gaybullah (2015). *Türk Bengü Taşı: Şiveet-Ulaan Damgalı Anıtı*. Uluslararası Türk Akademisi.
- Kirilen, Gürhan (2022). "Tang Huiyao'da "Atlar" Bölümü". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 37: 7-47.
- Kormuşin, İgor Valentinoviç (2008). *Tyurkskie Eniseyskie Èpitaftii: Grammatika, Tekstologiya*. Nauka.
- Kormuşin, İgor Valentinoviç (2017). *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları: Metinler ve İncelemeler*. Çev. Rysbek Alimov. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Maḥmūd al-Kāşyarī (1982-1984-1985). *Compendium of the Turkic Dialects (Dîwān Luḡāt at-Turk)*. Çev. Robert Dankoff ve James Kelly. Harvard University.

- Maḥmûd bin el-Ḥuseyn bin Muḥammed el-Kâşğarî. *Kitâbu Dîvânü Luġâtî't-Turk*. Millet Yazma Kütüphanesi, Ali Emîrî Arabî No. 4189, İstanbul.
- Maḥmutov, A. (1971). "Tas Monşaktağı Jazw Sırı". *Qazaqstan äpiġrafikası*. Qazaq SSR-niñ "ĞILIM" baspası, 160-162.
- Mokeyev, Anvarbek; Ceylan, Alparslan; Belek, Kayrat ve Abdimalip Uulu, Nursultan (2025). "Türkistan'daki Kayı Boyunun Kökeni Üzerine Yeni Bir Bakış". *Selçuk Türkiyat*, 64: 25-45.
- Mozioglu, Emine (2016). "Altay Yazıtları". *Yenisey - Altay - Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*. Haz. İgor Kormuşın, Emine Mozioglu, Risbek Alimov ve Fikret Yıldırım. İstanbul: BilgeSu Yayıncılık, 227-311.
- Musabaev, G. ve Aydarov, G. (1971). "Sırdar'inskaya Nadpis'". *Qazaqstan Äpiġrafikası*. Qazaq SSR-niñ "ĞILIM" baspası, 28-30.
- Ölmez, Mehmet (2021). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları: Metin-Çeviri-Sözlük*. İstanbul: BilgeSu Yayıncılık.
- Özel, Haşim (2020). *Kıpçak Uruk ve Boyları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Paçacıoğlu, Burhan (1995). *Orta Türkçe*. Dilek Ofset Matbaacılık.
- Samashev, Samat K. (2010). "Kazakh Tamgas". *Traditional Marking Systems: A Preliminary Survey*. Ed. Joám Evans Pim; Sergey A. Yatsenko ve Oliver Timken Perrin. Dunkling Books, 331-340.
- Samashev, Zainolla; Tsevendorzh, Damdinsurengiyn; Onggaruly, Akan ve Chotbayev, Akan (2016). *Shiveet Ulaan Ancient Turkic Cult and Memorial Complex*. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.
- Şirin User, Hatice (2010). "Bömbögör Yazıtı: Bir Türk Kunçuyunun Mezar Taşı". *Dil Araştırmaları*, 7: 62-73.
- Tekin, Talat (1997). *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*. İstanbul: Simurg.
- Tekin, Talat (2004). *İrk Bitig: Eski Uygurca Fal Kitabı*. Ankara: Öncü Kitap.
- Tekin, Talat ve Ölmez, Mehmet (2003). *Türk Dilleri – Giriş –*. Ankara: Yıldız.
- URL-1: "İrk Bitig. <https://idp.bl.uk/collection/0EB6E2F74517416E9C8C2A63B67BD21D/> (Erişim: 12.10.2025).
- Wang Pu 王溥 (1955). *Tang Huiyao 唐會要*. Zhonghua Shuju 中華書局.
- Wilkens, Jens (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen. Altuigurisch – Deutsch – Türkisch*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Universitätsverlag Göttingen.
- Yıldırım, Fikret (2016). "Kâğıda Yazılı Runik Harfli Eski Türkçe Metinler". *Yenisey - Altay - Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*. Haz. İgor Kormuşın, Emine Mozioglu, Risbek Alimov ve Fikret Yıldırım. İstanbul: BilgeSu Yayıncılık, 391-545.

Zuev, Yu. A. (1960). "Tamgi loşadey iz vassal'nıh knyajestv (Perevod iz kitaysko-go soçineniya VIII-X vv. Tanhuyyao, t. III, tszyuan' 72, str. 1305-1308)". *Novie materialı po drevney i srednevekovoy istorii Kazahstana*. Trudı instituta istorii, arheologii i ètnografii. İzdatel'stvo Akademii nauk kazahskoy SSR, 93-140.

Kaynak Kişiler:

KK-1: Aḥmatjon Rasuloviç Aḥmetov Ахматжон Расулович Ахметов, 1978 doğumlu, Muḥtar Äwesov Ortaokulu'nda tarih öğretmeni, Orañğay. (Görüşme: 29 Eylül 2025).

Ekler

Görsel 1-2: Kültöbe yerleşimi (6 Ağustos 2025).

Görsel 3-4: Yazıtın bulunduğu müzeyi barındıran ortaokul (29 Eylül 2025).

Görsel 5: Yazıtın bulunduğu müze binası (6 Ağustos 2025).

Görsel 6: Yazıtın tespit edildiği an (6 Ağustos 2025).

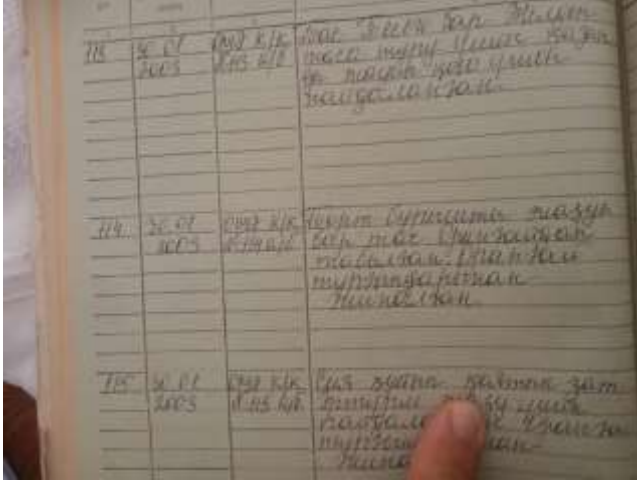
Görsel 7: Yazıtın yazarlar tarafından çekilen ilk fotoğrafı (6 Ağustos 2025).

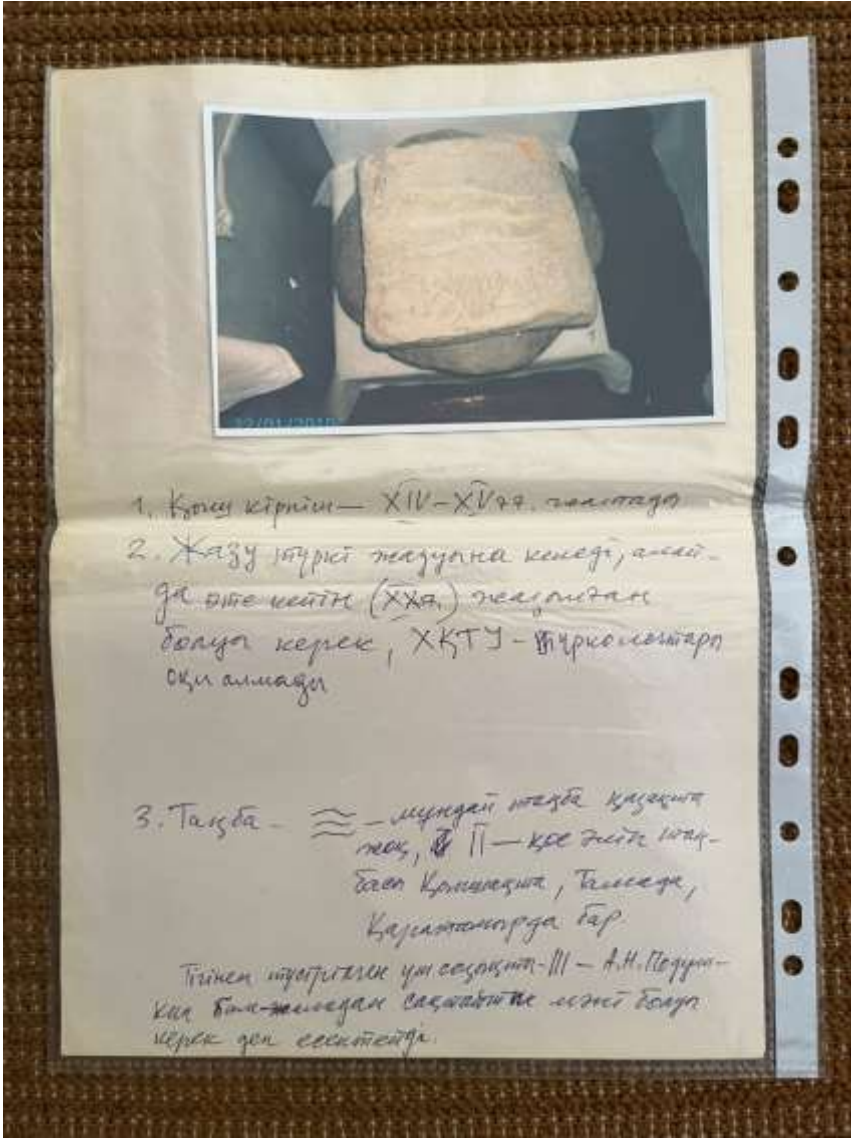
Görsel 8: Yazıtın ölçüleri (29 Eylül 2025).

Görsel 9: Yazıtın ölçüleri (29 Eylül 2025).

Görsel 10: Müzenin envanter defterinde yazıtın kaydı (29 Eylül 2025).

Görsel 11: Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde yazıt üzerine 2010 yılında yapılan incelemin müze envanter defterindeki kaydı (29 Eylül 2025).

Görsel 12: Yazıtın olduğu taşın arka kısmı (29 Eylül 2025).

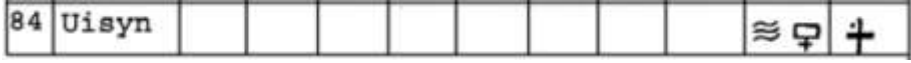
Görsel 13-14-15-16: Yazıtın farklı açılardan ışık verilerek yapılan yakın çekimleri (29 Eylül 2025).

處
苾
山
馬
印
巡

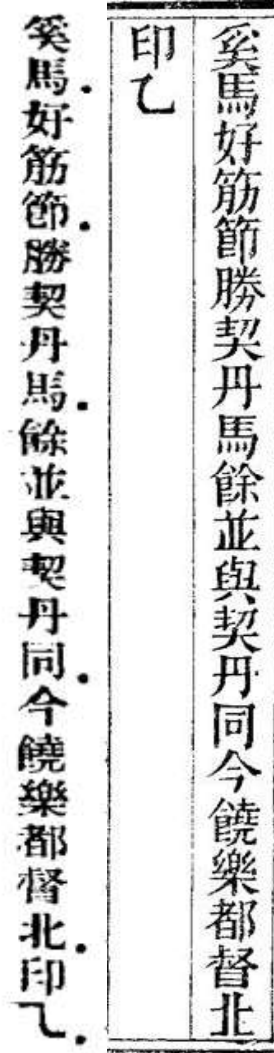
Görsel 17: THY'da Chubi Dağı Atları damgası (THY 72.1308; Kirilen 2022: 47).

Görsel 18: DLT’te sırasıyla Yazğır, Üregir ve Ulayundluğ boylarının damgaları (AEA 4189, s. 40).

Görsel 19: Kazakların Üysin boyunun damgaları (Samashev 2010: 336).

Görsel 20: THY’da

biçimindeki Kay damgası (THY 72.1308; Kirilen 2022: 47).

Görsel 21-22: Kültöbe'nin yanından akan çay (6 Ağustos 2025).

ҮМВ.Ү>SSHЯ ҮҮ
Нижняя строка: ʌ1>⊕

Görsel 23: *Sir Derya Kerpiçi Yazıtı* (Musabaev-Aydarov 1971: 29).

Görsel 24: Aqtöbe Yazıtı (Kazakistan Merkezî Devlet Müzesi, Almatı; 2 Eylül 2024).

Таңбалардың мәні:

7 — к

1 — с² (жіңішке айтылатын дыбыс)

N — ү

Жазу түрі: |N : X|| (оңнан солға қарай оқылады).

Транскрипциясы:

ес сек үс

Қазақша мәні:

дос секір, үз.

Түрлі халықтарының өне жазу әсертікшітерінен де бұл сөздер кездеседі². Олардың мәні мынандай:

1 — ес (дос) — друг, товарищ.

71 — сек (секір) — прыгать, веселиться.

1N (4N) — үс (үз) — разит, прерывать.

Görsel 25-26: Börijar Yazıtı (Maḡmutov 1971: 161-162).

Görsel 27: Kazakistan'da bulunmuş Türk Yazıtı yazıtların bir bölümü (Kazakistan Merkezî Devlet Müzesi, Almatı; 2 Eylül 2024).

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Çalışma için etik kurul belgesi gerekli değildir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Bu çalışmanın yazarları, Kültöbe Yazıtı'nın bulunduğu müzenin ziyaret edilmesini öneren Doç. Dr. Bagdawlet Saparbaevič Sizdikov Бағдаулет Сапарбаевич Сиздиков, kendisiyle iletişimi sağlayan Dr. Serhan Çınar, yazıtın incelenmesi için izin veren Muhtar Äwesov Ortaokulu Müdürü Nurjan Kadırov Нұржан Кадиров, yazıtın bulunuşuyla ilgili bilgi sağlayan Aļmatjon Rasuloviç Aļmetov Ахматжон Расулович Ахметов, yazıtın teknik özelliklerinin belirlenmesinde yardımcı olan Doç. Dr. Savaş Sarıaltun ve yazıtın çözümlenmesinde okuma önerileriyle katkı sağlayan Prof. Dr. Erhan Aydın'a teşekkürlerini sunarlar.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmanın araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu:

Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar yazıtın okunması, çevrilmesi ve literatür taranmasına, ikinci yazar da yazıtın okunması, kaynak kişilerle iletişime geçilmesi ve müze envanter belgelerinin çevrilmesine katkı yapmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: No ethics committee decisions were required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgment: The authors of this study would like to express their gratitude to Assoc. Prof. Dr. Bagdawlet Saparbaevıç Sizdikov Багдаулет Сапарбаевич Сиздиков for suggesting them to visit the museum housing the Kültöbe Inscription, Dr. Serhan ınar for providing contact with him, Muxtar wesov Middle School’s Director Nurjan Kadırov Нржан Кадилов for giving permission for the examination of the inscription, Ахматжон Расулович Ахметов Ахматжон Расулович Ахметов for providing information on how the inscription was found, Assoc. Prof. Dr. Savaş Sarıaltun for assisting at the determination of the inscription’s physical characteristics, and Prof. Dr. Erhan Aydın for contributing to the inscription’s decipherment with his reading suggestions.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this study.

Author’s Note:

Author Contributions: The first author has contributed to the reading and translation of the inscription as well as literature review, while the second author has contributed to the reading of the inscription, getting into contact with oral sources and translation of the museum inventory documents.